

וזה מה שמסכם להלכה בקיצור שולחן ערוך (סימן כ"א סעיף א'): צריך שיתפלל דוקא תחילה התפילה שהיא זמנה, ואח"כ תפילת תשלומין. דהיינו, אם לא התפלל שחרית, אזי כשיגיע זמן תפילת מנחה, יתפלל מתחלה תפילה לשם מנחה ואומר תחנון, ואח"כ מיד אומר אשרי, ומתפלל עוד ש"ע בשביל שחרית. ואם לא התפלל מנחה, אזי יתפלל תחילה ערבית וישהה רק כדי הילוך ד' אמות ואינו אומר אשרי, אלא מיד יתפלל תפילת ש"ע בשביל מנחה. ואם לא התפלל ערבית, אזי לאחר תפילת שחרית יאמר תחנון ואשרי, ויתפלל תפילת ש"ע לשם ערבית וכו'. עכ"ל.

ובערוך השלחן (סי' ק"ח אות י"ב) כתב: וכשלא התפלל ערבית ומתפלל שחרית שנים, פשוט הוא דאחר שמו"ע אחר התחנון יתפלל השניה לתשלומין. וכשלא התפלל שחרית ומתפלל מנחה שנים, יאמר אשרי קודם הראשונה ואח"כ יאמר תחנון או מזמור אחר. עכ"ל.

ונראה מהמשך דבריו שיאמר תחנון אחר הראשונה.

וכן פסק בקצות השלחן (להג"ר אברהם חיים נאה ז"ל, סי' כ"ח סעיף ב'): המתפלל מנחה שנים יאמר מתחילה תחנון ונפ"א ואח"כ יאמר עוד הפעם אשרי קודם שיתפלל התשלומין כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תחנומין של תורה. עכ"ל.

יש מי שכתב שאחר תפילת מנחה השניה, כשיש שהות,

יאמר ג"כ תחנון ומסתימת הפוסקים משמע

שאינ צריך לומר תחנון גם אחר השניה,

אם כבר אמר אחר הראשונה

וכה דברי בעל **אשל אברהם** (בוטשאטש, מהדורא תנינא סי' ק"ח): תפילת שחרית לתשלומי מעריב וכו'. והיה ג"כ מקום לומר שבמנחה תשלומי שחרית, כיון דלב' התפילות שייך תחנון, מודה הלבוש ע"ה לומר תחנון אחר העיקר [דהיינו, אחר התפילה הראשונה]. ולהלכה כ"ה לומר אחר כל אחת תחנון, כשיש שהות. עכ"ל.

הרי מחדש לנו כאן חידוש גדול שאם מתפלל מנחה שנים ויש שהות לומר תחנון אחר שתיהן ראוי באמת לומר פעמיים תחנון. ומתבאר מדבריו עוד דסובר דכשם שתפילה שניה משלימה את תפילת השחרית צריכים ג"כ להשלים את התחנון של שחרית, אמנם בפרמ"ג (אשל אברהם סי' רל"ז סק"א) סובר אחרת שאין תשלומין לתחנון וז"ל: ואפילו התפללו ערבית מבעוד יום אין נופלין דכבר שויא לילה וכן תשלומין מנחה אין ליפול בערבית לאחר ערבית. ועוד דתשלומין לא תיקנו כי אם בתפילה ולא בתפילה לדוד כש"כ לתחנון. עכ"ל.

עלה ג טעה או נאנס ולא התפלל מנחה ומתפלל ערבית שתיים, אינו אומר תחנון לאחר התפילה השניה, ואפילו כשעדיין יום, כגון שהצבור מתפללים ערבית מבעוד יום (עטרת זקנים, פרמ"ג. משנה ברורה).

מקורות וביאורים

עלה ג

טעה או נאנס ולא התפלל מנחה ומתפלל ערבית שתיים, אינו אומר תחנון לאחר התפילה השניה, ואפילו כשעדיין יום, כגון שהצבור מתפללים ערבית מבעוד יום

כתב בהגהות **עטרת זקנים** (סימן רל"ד): וכשמתפלל ערבית שתיים אם שכח ולא התפלל מנחה אין לומר תחנון, לפי שאין נפילת אפים בלילה כנ"ל, ופשוט הוא כמ"ש לקמן סימן רל"ז. עכ"ל.

שם כתב הרמ"א, אין נופלין על פניהם לאחר ערבית.

כתב ב**פרמ"ג** (אשל אברהם סי' רל"ז סק"א): ואין נופלין על פניהם לאחר ערבית. עמ"א. ואפילו התפללו ערבית מבעוד יום אין נופלין דכבר שויא לילה וכן תשלומין מנחה אין ליפול בערבית לאחר ערבית. ועוד דתשלומין לא תיקנו כי אם בתפילה ולא בתפילה לדוד כש"כ לתחנון. עכ"ל.

וכן פסק ה**משנה ברורה** (סי' רל"ז ס"ק ב') וז"ל: ואפילו התפללו ערבית מבעוד יום אין נופלין, דכבר שויא לילה. ואפילו תפילה שהוא מתפלל לשם תשלומין של תפילת מנחה ג"כ אין ליפול. עכ"ל.

הלכות תחנון בתפילות מנחה

עלה א סדר תפילת המנחה בציבור, אומר אשרי, קריש, ומתפללים שמונה עשרה, וש"ץ חוזר התפילה בדרך שעושין בשחרית, ונוסלים על פניהם (רמב"ם. טור. אשכול. המנהיג. ארחות חיים. לזה לדרך. תניא רבמי. המנהגים. ספר המוסר. סדור האר"י. בן איש חי.) ואומרים גם כן וידוי וי"ג מדות (שער הכוונות. יסוד ושרש העבודה. תפארת אהרן). ובן נזהגין בהרבה קהלות קדושות בישראל (מנהגות וורמייזא. קף החיים פאלאג'י. מנהגי חב"ד. שער הלכה ומנהג. דרכי חיים. חלקת יהושע. מנהגי קידנוב. שו"ת חיי הלוי. שו"ת בית אבי).

עצה ב יש נוהגים לומר במנחה המזמור של נפילת אפים בלי נפילה על אפים (נוה שלום). ויש נוהגים לומר במנחה וידוי וי"ג מדות ולא נפילת אפים (דגל מחנה יהודה. מנהגי קארלין).

עלה ג יש אומרים שבתפילת מנחה, כשהזמן מצומצם ואין זמן לומר כל התחנון, יש לדלג על הוידוי וי"ג מדות ולומר רק את המזמור של נפילת אפים, כי הוא העיקר (עולם יצחק).

עלה ד' יש מקומות שנוהגים לא לומר תחנון במנחה, אפילו כשמתפללים
מבעוד יום (זנחי לדק. הוד יוסף. בלרומ יצחק. מנהגי אליק. יביע אומר. יפרח נימיו
לדיק. מנהגי מהרי"ו. מנהגי ספינקא). אבל כשמתפללים מנחה גדולה אין
להימנע מפילת אפים. ויש מקומות שנוהגים שאפילו במנחה גדולה
אין נופלים על אפים (שרגא המאיר. מנהגי קאמארנא. תשובת הרב וויס).

ע"ה ה' המתפללים מנחה בלא תפילין נופלים על פניהם בהטיית הראש על יד שמאל (המנהגים, רמ"ה). אבל המניחים תפילין בתפילת מנחה יש

אומרים שעליהם ליפול על יד ימין (פרמ"ג. משנה נרורה). ויש שכתבו שלעולם עליהם ליפול על יד שמאל ואפילו כשמתפלל ביחידות (מ"אדס. בית ברך).

יתר פרטי ההלכות ראה בפרק המיה.

על אודות אמירת תחנון בתפילת מנחה בזמן בין השמשות ראה בפרק י"א תחנון בלילה, עלה ב'.

עלה ו ציבור שהתענו על ירדת גשמים ונענו לפני חצות או אחריה אין אומרים תחנון במנחה. אבל היחיד שהתענה, אם ירדו גשמים לפני חצות אינו אומר תחנון במנחה, ואם לאחר חצות ירדו אומר תחנון במנחה (ריטב"א. פלגי מים).

עלה ז במקום שמתפללים מנחה קצרה ואינם גומרים יחד תפילת שמו"ע, יאמרו תחנון כולם יחד בצבור כי ברכ עם הדרת מלך (מנקשי מורה).

מבוא לפרק

תחנון בתפילת מנחה

שני טעמים לקריאת השם מנחה

כתב באבודרהם (בתפילת מנחה): ונקראת זאת התפילה "מנחה" מפני שבשעה עשירית מן היום שנברא בו אדם הראשון חטא, וזהו שכתוב [בראשית ג' ח'] לרוח היום ומתרגמין למנח יומא. וכו'. ונופלין על פניהם ואומר אבינו מלכנו וכו'. עכ"ל. ומנחה לשון מנוחת השמש והשקט אורו הגדול, כדמתרגמין למנח יומא, והן מנחה גדולה ומנחה קטנה שהזכירו חכמים (ברכות כ"ו:). רמב"ן שמות (י"ב ו'). ע"ע בתירו"ט ברכות פרק ד' מ"א.

ובהגהות נצוצי אורות על הזהר (מהחיד"א ז"ל, ר"פ נשא דף קכ"א ע"א) כתב: איתא בשל"ה שמ"כ [=שמצא כתוב], כשהעלה אברהם את האיל לעולה, אמר יצחק, מה זה, וכי לא יש כאן מנחת סולת, עמד ותקן תפילת מנחה ולכן נקראת תפילה זו

מנחה. ע"כ. ונראה שהיה רוצה לתקן גם את המ' [=המלכות] שהיא מנחת סול"ת גי' מ' [=מלכות], כי ידוע שהעולה ה"ס [=הוא סוד] לאה ומנחה סוד רחל, ולכן להיות שיצחק הוא שורש כל הגבורות רצה לתקן גם את רחל, והנה על"ה ומנח"ה גי' יצחק, כי רצה לתקן את שתי הנקבות יחד. עכ"ל.

לחביבות הענין אביא גם את לשה"ק של השל"ה (פר' וירא בד"ה והנה כאן). ואותיות מחכימות: והנה כאן בסעודה היה עולה בלא מנחה, כי לחם לא הביא, וכן ביצחק שנעשה עולה מכח הקטרוג שנולד מכאן כדפי' ג"כ לא מצינו שהיה שם מנחה, רק שה לעולה. ומצאתי, שלכך נקרא תפילת מנחה, מנחה, יותר משאר תפילות, הלא כל שאר תפילות הם מנחה שלוח לה', אלא שאמר יצחק מה זה יש כאן עולה ולא מנחה סולת, עמד ותיקן תפילה שתהיה במקום מנחה, ע"כ נקראת זאת התפילה של בין הערכים שתיקן יצחק מנחה, שתקנה במקום מנחת סולת. ורמז לדבר, ונפש כי תקריב מנחה [ויקרא ב' א'], היינו יצחק שמסר נפשו. עכ"ל.

אמירת תחנון בתפילת מנחה

הפסוק

אמירת תחנון בתפילת מנחה מוזכרת כבר בדברי חז"ל, והוא במדרש תהלים שוחר טוב (מזמור קמ"א): תכון תפילתי קטורת לפניך, משאת כפי מנחת ערב. וכו'. לפיכך צריך אדם להתודות חטאתו, ולהתחנן בתפילת המנחה, לכך נאמר משאת כפי מנחת ערב. עכ"ל.

וז"ל הטור בסי' רל"ד: סדר תפילת המנחה בציבור אומר אשרי וקדיש ומתפללין שמונה עשרה, ושליח ציבור מחזיר התפילה כדרך שעושין בשחרית ונופלים על פניהם ואומרים ואנחנו לא נדע וכו', עכ"ל. דבריו הובאו כלשונם במשנה ברורה שם (סק"ז).

והנה מרן הב"י לא הזכיר בשלחנו נפילת אפים במנחה בפירוש, לא בהלכות מנחה וגם לא בהלכות שחרית, אמנם בהל' שבת (סי' רס"ז ס"א) כתב המחבר דבתפילת מנחה של ערב שבת אין נופלין על פניהם. וכן בסי' קל"א ס"ו ולא במנחה שלפניו. ומובן דבשאר הימים נופלין, וכ"מ בסי' רצ"ב ס"ב לענין צדקתך.

במשנת חסידים (להג"ר עמנואל חי ריקי ז"ל, מסכת מנחה פרק ב' אות ז') כתוב לאמר: ומפני שזווג זה דרחל, אף כי הוא אחר באחור הוא חשוב יותר משל ערבית שהוא בכל אורך ז"א [=זעיר אנפין]. לפיכך יש תועלת גדול לה בנפילת אפים, ולכן צריך ליפול על פניו ולכוין בו כמו בשחרית, אלא מפני שעתה הוא זמן שליטת הדינים צריך להזהר בו מאד יותר מבשחרית שלא יתאחזו בו החיצונים. עכ"ל.

והכי איתא כלשון הזה בסדור תפילה מכל השנה עם כוונות האר"י עם הגהות מוהר"ר שבתי מראשקוב ז"ל בתפילת מנחה.

וכה דברי המשנת חסידים בפרק האצילות דערבית (סוף אות ח'): ואין נפילת אפים בערבית מפני שאין בנו כח לעורר העולמות ולכללם כלילה, וגם הגבורה אין מי שיעורר אותה כדי שתעשה היא פעולה זו של כללות העולמות כי אין עתה זמנה. ועוד שאין למלכות תשוקה לעלות שנעורר אנחנו המ"ן [=המייך נוקבין] שלה לפי שהז"א [=הזעיר אנפין] יורד אליה בהיכל ק"ק [=קדש קדשים] דבריאה כאמור בראש העמידה. ועוד שזיווגה בערבית אינו אלא אחור באחור עד חצי ז"א ולפיכך אין לה תועלת בעליית מ"ן של הנשמות על ידי נפילת אפים. עכ"ל.

בספר יוסף אומץ (סי' נ"ב) כתב: כתבו המקובלים, כל תפילה שאין בה וידוי אינה תפילה. עכ"ל.

וב"ב בשבט מוסר (פרק ל"ג סעיף כ"ו) בשם התיקונים א': כל תפילה שאין בה וידוי, יש בה קטרוג. והטעם, כי אין לקליפה חלק בה כי אם הוידוי, ואם אין וידוי אז מקטרג, ואיוב יוכיח שקטרג עליו שהיו כל קרבנותיו עולות כלם לגבוה ואין לו בהם חלק, וכמו כן כשאין וידוי שגורם רחיצת הפגמים ואותם מים שופכים נוטל לחלקו, ועתה אינו עולה לקטרג. עכ"ל.

וכ"ה ביפה ללב (סי' רל"ז).

כתב בספר שערי אברהם (להג"ר משה נחמי' איש ליפשיטץ ז"ל, שו"ב ומו"ץ בק"ק ניר קארס, תרצ"ו. עמ' ע"ו): אליהו הנביא זכור לטוב לא נענה אלא כתפילת המנחה, שנאמר [מל"א י"ח, ל"ו] ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו' [ברכות ו':]. וכו'. ושם (עמ' ע"ז) איתא: אפשר לומר מהאי טעמא הציב הטור והשו"ע ז"ל הל' תפילת המנחה בסימן רל"ב שזהו בגימטריא אליהו במילואו כזה אל"ף למ"ד יו"ד ה"א וי"ו, וכמנין ד' מילואי הוי"ה ב"ה, ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן [עה"כ], דבא להורות על מאמרם ז"ל [שם] לעולם יהא אדם זהיר בתפילת המנחה, והילפותא הוא מאלהו. והבן היטב. עכ"ל.

והרי לפנינו תשובת דבר יהושע (להג"ר יהושע מנחם אהרנברג ז"ל, חלק ג' סי' ע"ד אות ה'): ואשר שאל מי שמתפלל במנין שאין אומרים תחנון במנחה מה יעשה, אם יאמר בפני עצמו או לא יאמר כמנהגם. נלענ"ד דעדיף טפי לשנות מנהגו משישנה מנהג הציבור מפני המחלוקת, דהא עיקר נפ"א רשות היא ולא חובה, וכו', ומה"ט כל דיניה במנהגא תליא, ואם הצבור אינן נוהגים ליפול על פניהם במנחה אין צריך להחמיר ולשנות מנהג

א) דברים אלה מקורם בספר קול בוכים — קינת סתרים להרב המקובל ר' אברהם גאלאנטי ז"ל, על מגילת איכה עה"פ (ג' מ') נחפשה דרכנו ונחקורה. והשכט מיסר מוכירו בשם קול נגידים מפני שמדפוס ויניציאה שמ"ט ישנם טפסים עם שער בשם קול נגידים.

מקומו, ובפרט שהמנהג שלא לומר במנחה נעשה על פי הלכה שכתב המחבר בסי' קל"א ס"ג דאין נפ"א בלילה, וכב"י מבואר שקרוב הדבר לקצץ בנטיעות וכיון שנהגו בדורות אחרונים להתפלל סמוך ללילה חששו שמא נמשכה התפילה עד הלילה. עכ"ל. וכן הוא בתשובת הרב ווייס שליט"א (ראה עלה ד').

וזהנה מקום אתי להביא עובדא ממרן אדמו"ר מגור זצ"ל בעל בית ישראל, מה שכתב לי הר"ר כתריאל דזילובסקי נ"י מלונדון (בשם חותנו הרה"ח ר' משה לודמיר הי"ו מבני-ברק): כשבא החזון איש זצ"ל לגור בבני-ברק, היה איתן מושבו בגבעת רוקח. בשכנותו היה גר הרה"ח ר' זלמן ינקלביץ ע"ה, והנ"ל היה מיורד עם החזון איש. האדמו"ר בעל "בית ישראל" זצ"ל בא לבקר את החזון איש והר"ז ינקלביץ נלווה אליו. כשהגיע זמן תפילת מנחה כיבד החזון איש את ר"ז ינקלביץ להתפלל לפני התיבה. כשגמר את חזרת השמו"ע אמר ר' זלמן קדיש ולא אמרו תחנון. אחרי התפילה התריס בפניו ה"בית ישראל" זצ"ל: למה לא אמרת תחנון, [בגור אין אומרים תחנון ו]חכייתי וקיויתי שתהיה לי עכשיו הזדמנות לומר תחנון במנחה. ע"כ.

ובספר מנחת נתן (להג"ר נתן חיים אינפלד שליט"א, בסוף הספר "בין אדם לחברו") מביא עובדה כדלהלן: וכן היה פעם מעשה באחד שהתפלל לפני העמוד בבימ"ד של הגאון חזון איש זצ"ל כש"צ בתפילת מנחה, והש"צ הנ"ל לא נהג בנפילת אפים במנחה, ולמרות שאין לזה שום מקור בהלכה שלא לומר נפ"א במנחה ובפרט כשמתפללים אצל פוסק הדור, והש"צ גמר חזרת השמו"ע ומיד אמר קדיש ועלינו ולא אמר תחנון. ומרן החזון איש אחר עליו התיישב לנפ"א בדממה ובשקט, ואח"כ נפרד ממנו הש"צ בברכה לבבית כרגיל והחזו"א לא אמר לו מלה ולו ברמז קל מכיון שלא רצה לפגוע באף אחד. עכ"ל.

אמנם בדינים והנהגות ממרן החזון איש זצ"ל (גריינימן. בני ברק תשמ"ח. פרק ח' אות ג') כתב דהוי עובדא שהש"ץ טעה והתחיל קדיש במנחה של חול לפני תחנון וצוה לגמור, ולא אמרו אח"כ תחנון. עכ"ל.

פרק ט

תחנון בתפילת מנחה

ובו ז' עלים

עלה א

סדר תפילת המנחה בציבור, אומר אשרי, קדיש, ומתפללים
שמונה עשרה, וש"ץ חוזר התפילה בדרך שעושין בשחרית,
ונופלים על פניהם (רמב"ם. טור. אשכול. המנהיג. ארמית חיים. לדה לדרך. תניא רבמי. המנהגים.
ספר המוסר. סדור האר"י. בן איש חי). ואומרים גם בן וידוי וי"ג מדות (שער הכוונות.
יקוד ושרש העבודה. תפארת אהרן). ובן נוהגין בהרבה קהלות קדושות בישראל (מנהגות
וורמייזא. קף החיים פאלאג'י. מנהגי חב"ד. שער הלכה ומנהג. דרכי חיים. חלקת יהושע. מנהגי קידטוב.
שו"ת חיי הלוי. שו"ת בית אבי).

סקירות וביאורים

עלה א

סדר תפילת המנחה בציבור, אומר אשרי, קדיש,

ומתפללים שמונה עשרה,

וש"ץ חוזר התפילה בדרך שעושין בשחרית, ונופלים על פניהם

כתב הרמב"ם הלכות תפילה (פ"ז הלכה י"ח): ובתפילת המנחה מתחיל לקרוא
תהלה לדוד מיושב ואחר כך עומד ומתפלל תפילת המנחה וכשמשלים נופל על פניו
ומתחנן ומגביה ראשו ויתחנן כפי כחו ויפטר למעשיו. עכ"ל.

וכך פסק הרמב"ם שם (פ"ט הלכה ח'): במנחה אומר שליח צבור אשרי יושבי ביתך
וכו', ואח"כ חוזר שליח צבור ומתפלל בקול רם בדרך שעשה בשחרית עד שישלים כל
התפילה. ונופלים על פניהם ומתחנן ומגביה ראשו הוא והם ומתחנן מעט מיושב בדרך
שעשה בשחרית ועומד ואומר קדיש וכל העם עונין כדרכן ונפטרינן למעשיהם. עכ"ל.

וז"ל הטור (סי' רל"ד): סדר תפילת המנחה בצבור אומר אשרי וכו' ונופלים על
פניהם ואומרים ואנחנו לא נדע וכו'. עכ"ל.

כתב בהאשכול (הל' תפילת מנחה עמ' נ"ט): תפילת מנחה נופלין על פניהם ואח"כ
אומרים ואנחנו. עכ"ל.

ושם (בעמ' ס') כתב: ומאן דבעי ליפול על פניו ערבית שפיר דמי, והאי דליחא במנהגא משום דתפילת ערבית גופא רשות לא אטריחו רבנן למנפל על אפיהון. וכ"כ מר רב שלום גאון, מותר ליפול על פניו אחר תפילת ערבית אפילו בצבור, וכך המנהג בי רבנן דבבבל, חוץ מערב שבת. עכ"ל.

וז"ל ספר המנהיג (הלכות תפילה סימן פ"ד): ואמר שר שלום שמותר לאדם ליפול על פניו ואף בצבור אחר תפילת ערבית כעל תפילת המנחה וכן מנהג בבבל חוץ מערב שבת וערב יו"ט. אך לא נהגו העם אלא במנחה שהיא עת רצון והיא חובה, (אב"ן הירחי) עכ"ל.

ובארחות חיים (לוניל, בהל' תפילה) הרחיב את היריעה: אחר התפילה בשחרית ובמנחה נופל על פניו ומתפלל בכל התחנונים שירצה. והמנהג לומר מזמור (תהלים ו') אל באפך תוכיחני, וי"א גם כן מזמור (תהלים כ"ה) אלקי כן בטחתי אל אבושה. ויש בו אלפא ביתא בראשי תיבות הפסוקים, לבד הבי"ת הוא"ו והקו"ף, וזהו כו"ק לשון בוקה, כלומר האומרו לא תהיה תפילתו בוקה אך הצור ישמע תפילתו. ומנהג פשוט בכל ישראל שאין נופלים על פניהם לא בשבתות ויו"ט ור"ח וחנוכה ופורים וחולו של מועד, ולא במנחה ערבי שבתות ולא בעיו"ט ולא בערבית של כל השנה. ויש מקומות שאין נופלים על פניהם גם במנחה של ער"ת. ויש מקומות שנופלין. וכו'. ומי שירצה להחמיר על עצמו ליפול על פניו אפילו ערבית הרשות בידו. וכן נוהגים בבית רבינו שבבבל אלא שלא פשט המנהג בינינו, והטעם לפי שתפילת ערבית עצמה רשות לפיכך לא הטריחו בה ליפול על פניו. עכ"ל.

וכ"כ בכל בו הלכות תפילה.

ובספר צדה לדרך (מרבנו מנחם בן (אהרן בן) זרח ז"ל, תלמיד רבנו יהודה בן הרא"ש מאמר ראשון כלל ראשון פרק שלשים ושמונה) כתב: בתפילת המנחה קודם התפילה תקנו לומר אשרי יושבי ביתך וגו', ויתפלל תפילת שמונה עשרה ברכות ואחר התפילה יאמר תחנונים בנפילת אפים ונסיים [ומסיים] תפילתו בעלינו לשבת. עכ"ל.

וכן כתב בתניא רבתי^(א): ובתפילת שחרית ומנחה ונעילה נופלין על פניהם. וכו'. עכ"ל.

בספר המנהגים (לרבינו אייזיק טירנא ז"ל, עמ' ט"ו, בהוצ' מכון ירושלים, תשל"ט) מובא: מנחה בכל יום אשרי וכו' ונופלין בתחנון כמו בשחרית. עכ"ל.

.....

(ב) ע"י בספרי גויילי אפרים עמ' פ"ד בהערה אות נ"ב על אודות זהות מחבר הספר תניא רבתי. וע"ע בספרי הנ"ל עמ' ר"ח אות ג' בהערת הג"ר מרדכי דוד כהנא שליט"א אדמו"ר מספינקא.

עבודת

פרק ט

אפרים

רמט

וזה מש"כ בספר המוסר (לכמוה"ר יהודא כלץ ז"ל, עם הגהות נכדו כמוה"ר משה כלץ ז"ל. נדפס לראשונה קושטאנטינה רצ"ז. פרק רביעי עמ' ק"ה בדפוס-צילום ירושלים תשל"ג) ומתפללין התפילה [של מנחה] כעין של שחרית ואחר כך נופל על פניו ומתחנן ואח"כ אומר אבינו מלכנו וכו' ואנחנו לא נדע וכו'. עכ"ל.

כתב בסידור האר"י ז"ל (לר' יעקב קאפיל ז"ל, בכוונת תפילת מנחה): והוא כי בתפילת שחרית יש ק"ש הרומז להמשכת המוחין כמ"ש במקומו, ויש בו חזרת העמידה הרומז להכנסת המוחין דגדלות כמ"ש שם, ויש נפילת אפים הרומז להעלות מ"נ ולזווג ויחוד המאורות, ובתפילת מנחה יש בו ג"כ חזרת העמידה ונפילת אפים, ואין בה ק"ש, ובתפילת ערבית יש בו ק"ש ואין בו חזרת עמידה ולא נפילת אפים. עכ"ל.

ובספר בן איש חי (כי תשא סעיף י"ג) הורה, שצריך להזהר בנפ"א בין בשחרית בין במנחה.

וזמ"ש"כ בקונטרס אור זרוע לצדיק (המסונף לספר נר שבת, מנהגי הצדיק מטשעכאנאו זצ"ל, אות מ"ב): בתפילת מנחה. היה מתעטף בטלית בברכה ועבר לפני התיבה, אחר חזרת הש"ץ היה אומר וידוי, שלש עשרה מדות, נפילת אפים ועלינו. עכ"ל.

ואומרים גם כן וידוי וי"ג מדות

כתב בשער הכוונות (דף נ"ב טור א'): ענין הוידוי של אחר תפילת המנחה גם הוא ע"ד מה שביארנו בוידוי דשחרית שתכה באגרוף על החזה בכל תיבה ותיבה מן תיבות הוידוי ובאותה הכוונה עצמה שביארתי בתפילת שחרית. עכ"ל.

הו"ד ג"כ בספר פתורא דאבא דף כ"ג ע"ב.

ובספר ההדרכה יסוד ושרש העבודה (שער השביעי פרק אחד עשר. מנחה) הורה והזהיר לאמר: ויזהר לומר קודם אשרי, פרשיות הקרבנות וכו', ואחר תפילת י"ח אף אם התפלל ביחידות יתוודה כנ"ל בתפילת שחרית, ונפילת אפים כנ"ל ואח"כ עלינו. עכ"ל.

ובתפארת אהרן (מנהגי מאטערסדארף. עמ' ו' אות ו') כתוב: במנחה לפני נפילת אפים היו אומרים וידוי ושלש עשרה מדות. מה שלא נהגו כן בשאר קהלות, שהתפללו בנוסח אשכנז. עכ"ל.

הובא ג"כ בבית ישראל השלם (מנהגי מאטערסדארף עמ' רס"ח אות ט"ז): במנחה לפני נפילת אפים היו אומרים וידוי ושלש עשרה מדות. עכ"ל. ושם בהערה י"א כתב המו"ל: שמעתי טעמא דמילתא, משום דבר שהיה בעיר רח"ל, תיקנו לומר בכל יום וידוי ושלש עשרה מדות. ובבית המדרש היו אומרים וידוי בשחרית. עכ"ל.

להלן פירוש הדבר כפי שהסביר לי ידידי הרב ברוך כ"ץ שליט"א: במאטערסדארף

התפללו בנוסח אשכנז ולא נהגו לומר וידוי וי"ג מדות אלא נפילת אפים בלבד. אחרי שהיה דבר בעיר, רח"ל, תיקנו לומר ג"כ וידוי וי"ג מדות, אמנם בביהכנ"ס שבעיר שמתפלליו מיהרו לעבודתם, לא קבלו עליהם את התקנה לגבי שחרית, והמשיכו במנהגם האשכנזי לומר רק נפ"א בלא וידוי וי"ג מדות, רק לעת ערב בתפילת מנחה שהתפנו כבר מעבודתם והיה להם זמן, אמרו גם וידוי וי"ג מדות. אבל בבית המדרש בו למדו הבחורים והתפללו במתינות כיאה וכדבעי למהוי, נתקבלה התקנה מיד במלואה, והללו אכן אמרו גם בשחרית וידוי וי"ג מדות עובר לנפילת אפים.

והנה, ראה זה פלא שמצאתי ראיה וסמך להנ"ל בבני יששכר (מאמרי חודש תשרי, מאמר ז' אות ט') וז"ל: ונראה לי שזה היה טעם קדמונינו שלא הנהיגו לומר וידוי אשמו וכו' בכל יום בבתי כנסיות רק בבתי מדרשות לתלמידי חכמים וזקנים, אבל למרבית המון עם המתפללים בבית הכנסת לא היו מנהיגים אותם לומר הוידוי בכל יום, דחששו להיותן טרודין על המחיה ועל הכלכלה ואינם מפנים את לבם לאיכות ומהות הוידוי, והנה כאשר יתוודו בהרצות שפתים ולבם כל עמם, הנה יוסיפו על חטאתם פשע, ויצטרכו למיתב תענית לתעניתם היינו וידוי לוידויים, רק בתענית צבור אז לבם נשברה ומפנים את לבם לענין הוידוי אז אמרו כל הקהל וידוי, והנה עתה מקרוב הנהיגו לומר הוידוי בכל יום כל ההמון בכל בתי כנסיות, הנה המשכיל ישוב אל לבו להתוודות כהוגן ואז טוב לו. עכ"ל.

וכן נוהגין בהרבה קהלות קדושות בישראל

במנהגות וורמייזא (מנהגים והנהגות שאסף וחיבר רבי יודא ליווא קירכום ז"ל, ירושלים תשמ"ז. עמ' מ"ז) מובא: למנחה קורין לבית הכנסת וכו' ונופלין על פניהם לתחנון כמו בשחרית על צד שמאל, וגם "ואנחנו" מתחיל החזן בקול רם כמו בשחרית. עכ"ל.

בכף החיים (להג"ר חיים פאלאג'י ז"ל, סי' י"ט אות י"ב) כתב: מימי עולם אנו נוהגים דבבתי מדרשות אנו אומרים נפילת אפים במנחה, אף על פי שאין שם ספר תורה. עכ"ל.

כתב **בהמנהגים מנהגי חב"ד** (עמ' 24): אומרים תחנון בתפילת מנחה לכד אם הוא יום שאין אומרים בו תחנון או ערב יום שאין אומרים בו תחנון. עכ"ל. וכ"כ בסדור תפילות מכל השנה ע"פ נוסח האריז"ל מאדה"ז זצ"ל: אחר שמונה עשרה בשחרית ובמנחה יאמר וידוי. עכ"ל.

בשערי הלכה ומנהג (תשובות וביאורים בשלחן ערוך מאדמו"ר מליובאוויטש זצ"ל אות קכ"א) הביא: בהנוגע לאמירת תחנון בתפילת מנחה, מפורסם מנהגנו לאומרו (לבד,